

O'ZBEK ANIMATSIYASIDA MUSIQA VA HARAKAT UYG'UNLIGI

Annotatsiya. Maqolada o'zbek animatsiyasida musiqaning dramatik va estetik vazifasi, uning harakat, obraz va milliy ruhni ifodalashdagi o'rni ilmiy asosda tahlil etiladi. Tadqiqotda musiqaning temp va ritm, improvizatsiya xususiyatlari sahna dramaturgiyasini shakllantirishdagi ahamiyati hamda uning tomoshabin bilan hissiy muloqotni kuchaytiruvchi vosita sifatidagi funksiyasi yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy animatsiyada yangi texnologiyalar asosida musiqiy dramaturgiyaning yangi badiiy shakllari rivojlanib, milliy ohang va vizual harakat uyg'unligi zamonaviy estetik yo'nalish sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: kino, animatsiya, musiqa, ritm, improvizatsiya, obraz, qo'g'irchoq animatsiyasi.

Аннотация. В статье научно обосновано анализируется драматическая и эстетическая функция музыки в узбекской анимации, а также её роль в выражении движения, образа и национального духа. В исследовании рассматриваются ритм, темп и импровизационные особенности музыки как важные средства формирования сценической драматургии и усиления эмоционального взаимодействия со зрителем. Кроме того, отмечается, что в современной анимации на основе новых технологий развиваются новые художественные формы музыкальной драматургии, где синтез национальных мелодий и визуального движения оценивается как современное эстетическое направление.

Ключевые слова: кино, анимация, музыка, ритм, импровизация, образ, кукольная анимация.

Abstract. This article provides a scientific analysis of the dramatic and aesthetic functions of music in Uzbek animation, as well as its role in expressing movement, image, and national spirit. The study examines rhythm, tempo, and improvisational features of music as important means of shaping stage drama and enhancing emotional engagement with the audience. Furthermore, it is noted that modern animation, based on new technologies, is developing new artistic forms of musical dramaturgy, where the synthesis of national melodies and visual movement is valued as a contemporary aesthetic trend.

Keywords: cinema, animation, music, rhythm, improvisation, image, puppet animation.

Zamonaviy o'zbek animatsiyasi san'atida musiqa badiiy ifoda tizimining ajralmas qismi bo'lib, u harakatning ritmini, obrazning xarakterini va sahna kayfiyatini belgilovchi asosiy estetik omil sifatida namoyon bo'ladi. Bu jarayonning ildizlari jahon animatsiyasi tajribasiga, xususan, Disneyning musiqiy ifoda va harakat uyg'unligiga asoslangan yondashuvlariga borib taqaladi. Disney ovoqli kinematograf paydo bo'lishi bilan qisqa metrajli musiqiy komediyalar turkumini yaratadi va uni "Наивные симфонии" (Silly Symphonies) deb nomlaydi. Bu multfilmlar g'aroyib hodisalar, grafik deformatsiyalar, yumor va kutilmagan syujet burilishlariga asoslangan [1, c. 16]. Disney yaratgan turkum animatsiya va musiqaning uyg'unligini namoyon etgan

ilg'or loyiha bo'lib, u harakat dinamikasi, yumor va vizual ifodani kuchaytirdi. Animatsiyada musiqaning dramatik va ritmik imkoniyatlarini ochib berdi hamda keyingi, jumladan o'zbek animatsiyasida ham yangi badiiy yo'nalishlarga zamin yaratdi. O'tgan asrning 60-yillarida o'zbek multiplikatsiyasi rivojiga adabiyot, teatr va tasviriy san'at o'rtasidagi o'zaro ta'sir, ijtimoiy-madaniy sohadagi yangilanishlar, yangi avlod ijodkorlari uchun kengaygan imkoniyatlar, bolalar adabiyoti va teatrining yuksalishi hamda jahon animatsiyasidagi ilg'or tendensiyalarning mahalliy ijodkorlarni izlanish va tajribalarga chorlagani asosiy omil bo'lib xizmat qildi [2, 20-b]. 1965-yilda rejissyor D.Salimov hamda rassom Y.Petrov ijodiy hamkorligida yaratilgan

dastlabki "6x6 kvadratida" multfilmida musiqa va raqs sahnasi qahramonlar obrazlarini ochib, syujet mazmunini boyitgan. Multfilmidagi qumursqalarning xorijiy millatga mansubligini ko'rsatishda o'shadavrda (1960-yillarda) mashhur bo'lgan amerikalik estrada xonandasi, raqqos Chobbi Cheker ijrosidagi "The Twist" musiqasi ritmi hamda raqsidagi harakatlarni takrorlaydi. Keyinchalik rejissyor faoliyati davomida F.Yanov-Yanovskiy, R.Vildanov, Y. Shiryayev kabi iqtidorli o'zbek va sovet bastakorlari bilan ijodiy hamkorlik qilgan.

1-rasm. "6x6 kvadratida" multfilmidan lavha.

Animatsion filmlarda milliy musiqa, raqs, milliy cholg'u asboblari ko'rsatish hamda talqin etish orqali syujet hayotiyliigi va mazmundorligini ta'minlash bilan birgalikda tomoshabinlarda vatanparvarlik milliy musiqalarga bo'lgan qiziqish, hamda bilimlarini ham oshirish mumkin. Musiqa tinglash va uni idrok etish musiqa faoliyatining shunday turiki, u bolalikdan singdirib borilishida aynan multfilmlar orqali yetkazish rejissyor D.Salimovning boshqa kartinalari "Oltin Tarvuz", "Balkon", "Kurash", "Uzunquloq do'st", "Tomchi" multfilm qahramonlarini jonlantirishda musiqadan foydalanilgan. Masalan, "Balkon" animatsion filmi plakat uslubida yaratilgan bo'lib, unda personajlar so'zsiz, faqat imo-ishora orqali muloqot qiladi, bu harakatlarga esa yumoristik ohangdagi musiqa hamrohlik qilib, sahna vaziyatlarini ironik va ekspressiv tarzda ochib beradi. "Kurash" multfilmidagi doira cholg'usi yordamida filmning kurash tushish epizodida qahramon milliy raqs harakatlari orqali jonlantirilgan. Keyinchalik ushbu an'ana M.Mahmudov, N.To'laxo'jayev, Q.Kamalova, D.Vlasov kabi rejissyorlar ijodida namoyon bo'ldi.

O'zbek animatsiyasida musiqa qahramon obrazini ochish, uning xarakteri va emotsiyasini to'ldirish bilan birga, syujet rivojini ta'minlaydigan muhim ifoda vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Milliy kuy va raqs elementlari orqali milliy ruh va estetika aks ettirilib, asarga betakrorlik bag'ishlanadi. Shuningdek, musiqa yumor va

parodiyani kuchaytiradi, kutilmagan sahnalarga yengillik va hazil tarovati qo'shadi. Qo'g'irchoq animatsiyasida harakatlar shartliligi sababli, musiqa ovoz, ritm va shovqin bezaklari orqali sahna improvizatsiyasini boyitadi hamda harakatni tomoshabinga yaqinlashtiradi. Shu tariqa, musiqa nafaqat vizual qatlamni to'ldiruvchi element, balki tomoshabin bilan muloqotni kuchaytiruvchi va filmning umumiy ta'sirini oshiruvchi asosiy badiiy vositaga aylanadi. Animatsiya rejissurasida improvizatsiya, rejissyor va animator tayyor ssenariy yoki raskadrovkadan tashqarida ijodiy izlanish olib borishi, obraz va

harakatlarni qaytadan yaratishi jarayonidir. Bu, avvalo, qo'g'irchoq animatsiyasi va eksperimental mualliflik animatsiyasida yaqqol ko'rinadi. Chunki har bir harakat va qahramonning holati tomoshabinga ishonarli ko'rinishi uchun ko'p hollarda "jonli" improvizatsiya kerak bo'ladi.

Mualliflik animatsiyasida musiqaning roli ko'pincha so'zdan ustun turadi, u dialog o'rnini bosuvchi badiiy tilga aylanadi. Aynan shu yo'nalishda yaratilgan S.Murotxo'jayeva ijodidagi "Hayot daryosi", D. Vlasovning "Kulol" va "Alla" filmlari o'zbekmualliflik animatsiyasining musiqiy ifoda orqali fikr yetkazishdagi yuksak namunalardir [3, p. 161]. Ushbu filmlarda rejissyorlar harakat, ritm va musiqiy atmosfera orqali inson kechinmalari, hayot aylanishi, ona mehrini yoki yaratuvchanlik mohiyatini so'zsiz bayon etadi.

2-rasm. "Hayot daryosi" multfilmi.

S.Murotxo'jayeva ijodidagi "Hayot daryosi" mualliflik animatsiyasi ramziy va falsafiy talqini

bilan ajralib turadi. Film ilk kadrda suv tomchisining tushishi bilan boshlanadi bu tomchi hayotning boshlanishi, poklik va vaqt oqimining timsoli sifatida qabul qilinadi. Butun film davomida inson hayoti daryo oqimiga qiyoslanib, tomoshabinni tug'ilishdan to yetuklikka qadar bo'lgan hayot yo'liga musiqiy va vizual uyg'unlikda hamroh etadi. Musiqa film dramaturgiyasining markaziy qatlamini tashkil etib, u bolalik yillarini eslatuvchi sokin va lirik ohanglardan boshlanadi, so'ngra inson ulg'aygani sari tembr va dinamika oshib, hayot oqimining murakkabligi va chuqurligini aks ettiradi. Shu tariqa, film musiqaning emotsional rivoji orqali inson ruhiy olamidagi o'sish, xotiralar va vaqtning o'tishini badiiy tarzda ifodalaydi.

Hozirgi kunda milliy animatsiyada musiqaning nafaqat estetik, balki pedagogik va madaniy-ta'sirchanlik jihatlari ham ahamiyat kasb etmoqda. Bolalar auditoriyasiga mo'ljallangan animatsion filmlarda milliy kuy, raqs va ritmik harakat uyg'unligi orqali nafaqat ko'ngilochar, balki tarbiyaviy mazmun yaratiladi. Shu bilan birga, musiqa improvizatsiyasi orqali rejissyor va animator o'rtasidagi ijodiy hamkorlik yanada jonli, ekspressiv shakl oladi. Bugungi kunda musiqaning obraz, ritm va improvizatsiya orqali sahna ifodasini shakllantirishdagi badiiy imkoniyatlarini aniqlash muhim rol o'ynaydi. Masalan, "Astir Animation Studio", "Futurist Studio", "Dip Animation Studio", "United Soft", "White Line" kabi yangi avlod studiyalari musiqiy, ta'limiy, sarguzasht va tarixiy janrlarda faoliyat yuritib, yosh tomoshabinlarga mo'ljallangan zamonaviy formatdagi animatsion filmlar yaratmoqda [4, 117-b]. Ular CGI, 3D modellash va motion design texnologiyalaridan foydalangan holda milliy qadriyatlar, o'zbek xalq ertaklari va zamonaviy g'oyalarni uyg'unlashtirishga erishmoqda. "O'zbek-film" qoshidagi multfilm ustaxonasining faoliyati yakunlanishi bilan milliy animatsiya sohasi yangi bosqichga qadam qo'ydi. Uning o'rnini zamon talablari va raqamli texnologiyalarga asoslangan "O'zbekiston animatsiya studiyalari assotsiatsiyasi" 2020-yilda egallab, nodavlat notijorat tashkilot sifatida mustaqil studiyalarni birlashtirish, ijodiy hamkorlik muhitini yaratish va milliy kontentni jahon standartlari darajasiga olib chiqish vazifasini o'z zimmasiga oldi.

Musiqiy animatsion filmlar zamonaviy audiovizual madaniyatda nafaqat ko'ngilochar mahsulot, balki yosh avlodda madaniy va estetik idrokni shakllantiruvchi muhim vosita sifatida e'tirof etiladi. Ayniqsa, bolalar animatsiyasida musiqaning ahamiyati alohida o'rin tutadi: unda yengil, quvnoq va didaktik ohanglar orqali voqealar mazmuni soddalashtiriladi, obrazlar xarakteri esda qolarli musiqiy temalarda ifodalanadi va harakat ritmi orqali e'tibor bolalarning idrok darajasiga moslashtiriladi. Shu jihatdan, o'zbek animatsiyasida yaratilgan so'nggi yillardagi loyihalarda, xususan, "Avtosarguzashtlar" va "Bek va Lola" kabi multseriallarda bu tamoyillar samarali qo'llanilgan. Ushbu seriallarda musiqiy fon nafaqat sahna bezagi, balki qahramonlar o'rtasidagi hissiy muloqot va dinamikaning ifodaviy tili sifatida ishlatilgan. Ayniqsa, "Bek va Lola"da har bir epizod xalq kuylarining zamonaviy talqinlari bilan uyg'unlashgan bo'lib, bolalar kayfiyatiga mos ohangdorlik yaratadi. Natijada, bu turdagi musiqiy animatsiyalar milliy ohangni saqlagan holda bolalar auditoriyasining estetik didini shakllantiradi, ularni musiqiy idrok, harakat va his-tuyg'u uyg'unligini anglashga o'rgatadi.

O'zbek animatsiyasida musiqa harakat, obraz va emotsiyani yagona estetik tizimda birlashtiruvchi yetakchi badiiy vosita sifatida shakllanib, film dramaturgiyasining ajralmas qismiga aylangan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, musiqaning ritmik, tematik va improvizatsion tabiati qahramon xarakterini ochish, sahna dinamikasini belgilash hamda tomoshabin bilan hissiy muloqotni kuchaytirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, animatsiya janriga xos tarzda musiqaning tanlanishi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, bolalar animatsiyasida yengil, quvnoq va didaktik ohanglar, sarguzasht janrida esa kuchli ritmik urg'ular va tempning o'zgaruvchanligi voqeani dinamik ifodalashga xizmat qiladi. Lirik va mualliflik yo'nalishlarida esa musiqa sokin tembrlar, melodik takrorlar va psixologik pauzalar orqali ichki kechinmalarni aks ettiradi. Shunday qilib, o'zbek animatsiyasida musiqa janr talablari, harakat ritmi va milliy ohang uyg'unligi orqali badiiy yaxlitlikni ta'minlovchi asosiy dramatik vositaga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Асенин С. Волшебники экрана. Эстетические проблемы современной мультипликации. – Москва: Искусство, 1974. – 16 с.
2. Mirzamuhammedova M. O'zbek animatsiyasi. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2014. – 96 b.
3. Suleymanova K. Innovations in modern animation: author and experimental perspectives. European Journal of Arts, 2 (2024), –163 p.
4. Haydarova N. Multiplikatsiya tarixi. Darslik. – Toshkent: Turon-iqbol, 2023. – 117 b.